

להשלימה, חוזר ואומר אותה במקום שנזכר ואפילו שאינה נאמרת
 במקומה, וממשיך מהיכן שפסק.
 מקשה הגמרא: מתיב [מקשה] – רב ששת, שנינו במשנתנו לגבי
 שליח צבור שטעה ויורד אחר תחתיו, מהיכן הוא [השני חוזר,
 מתחילת הברכה שטעה זה הראשון, ואם כן תיבכתא דרב הונא –
 יש מכאן פירכא לדברי רב הונא, שהרי לדעת רב הונא אם טעה
 באחת מהברכות האמצעיות חוזר לאתה חונן' חוזר ואומר את
 כולם, ואילו מלשון המשנה משמע שהשני חוזר רק לתחילת הברכה
 שטעה בה הראשון. מתרצת הגמרא: אמר לך רב הונא – רב הונא
 יתירך לך, שאין להקשות מלשון המשנה, משום שאמצעיות בלהו
 תדא ברבכתא נינהו – כל הברכות האמצעיות נחשבות כברכה אחת
 של בקשת הצרכים, ולפיכך לשון המשנה 'מתחילת הברכה שטעה
 בה' מתפרש מתחילת ברכת 'אתה חונן', שהיא הברכה הראשונה
 מהאמצעיות, והרי היא כתחילת הברכה האמצעית הארוכה.
 אגב שחילקה הגמרא בין ברכות ראשונות אמצעיות ואחרונות בענין
 טעות, מחלקת הגמרא ביניהם גם בענין אחר: אמר רב יהודה,
 לעולם אל ישאל אדם את צרכיו, לא בשלש הברכות הראשונות
 ולא בשלש הברכות האחרונות, אלא רק בברכות האמצעיות.
 והטעם לכך הוא, דאמר רבי הנינא, בברכות הראשונות דומה
 המתפלל לעבד שמסדר שבת לפני רבו, ובברכות האמצעיות דומה
 המתפלל לעבד שמבקש פרס [מתנה] מרבו, ובשלשת הברכות
 האחרונות דומה המתפלל לעבד שקבל פרס מרבו ונפטר [נוטל
 רשות ללכתו והולך לו, ומשום כך, בברכות הראשונות והאחרונות
 שנועדו לשבח והודאה, אין להוסיף בקשת צרכיו. אולם באמצעיות
 בהם הוא דומה לעבד המבקש פרס מרבו, יכול אדם להוסיף ולבקש
 את שאר צרכיו, שברכות אלו נועדו לכך.
 הגמרא מבארת כמה ראוי לאדם להאריך בבקשת צרכיו: תנו רבנן
 בברייתא, מעשה בתלמיד אחד שיצד לפני התיבה בפני רבי
 אליעזר, והיה מאריך יותר מדאי. אמרו לו תלמידיו לרבי אליעזר,
 רבינו, כמה ארך [מאריך בתפלתו] הוא תלמיד זה. אמר להם רבי
 אליעזר, כלום מאריך הוא יותר ממשה רבינו, דכתיב ביה –
 שנאמר לגבי שאמר לישראל כשהוכיחם קודם פטירתו על חטא
 העגל (דברים ט כה), 'ואתנפל לפני ה' את ארבעים היום ואת ארבעים
 הלילה וגו' אשר התנפלתיו, הרי שמושה רבינו האריך בתפלתו
 הרבה יותר מתלמיד זה, ואין בזה פגם.
 מביאה הגמרא מעשה נוסף: שוב מעשה בתלמיד אחד שיצד לפני
 התיבה בפני רבי אליעזר, והיה מקצר יותר מדאי בתפלתו, אמרו
 לו תלמידיו לרבי אליעזר, כמה קצרן [מקצר בתפלתו] הוא
 תלמיד זה. אמר להם רבי אליעזר, כלום מקצר הוא יותר ממשה
 רבינו, דכתיב בתפילת משה על מרים לאחר שלקתה בצרעת (במדבר
 יב יג), 'וצעק משה אל ה' לאמר אל נא רפא נא לה', הרי שמצינו
 שמושה רבינו קיצר בתפלתו הרבה יותר מתלמיד זה, ואין בכך פגם.
 אגב שהובאה תפילת משה על מרים, מביאה הגמרא הלכה נוספת
 הנלמדת מפסוק זה: אמר רבי יעקב אמר רב חסדא, כל המבקש
 רחמים על חבירו החולה שיתרפא, אין צריך להזכיר את שמו,
 שנאמר בתפילת משה על מרים לאחר שלקתה בצרעת (שם) 'אל נא
 רפא נא לה', ולא קמדרב שמה דמרין – ולא הזכיר משה רבינו
 את שמה של מרים, הרי שבבקשת רחמים אין צריך להזכיר את שמו
 של החולה.
 הגמרא מביאה ברייתא העוסקת בסדר הכריעות בתפילת העמידה:
 תנו רבנן בברייתא, אלו הן הברכות מתפילת העמידה שאדם שוחח
 [מתכוון וכורע] בהן בתפלתו. בברכת אבות שהיא הברכה
 הראשונה, כורע תחלה [וכן] בתחילת הברכה ובסופה, וכן בהודאה
 [בברכת מודים] כורע תחלה [וכן] בסוף. ואם בא לשוב בסוף כל ברכה
 וברכה ובתחילת כל ברכה וברכה, מלמדו אותו שלא ישחה.
 הגמרא מביאה חילוקי דינים בכריעות אלו: אמר רבי שמעון בן פוי
 אמר רבי יהושע בן לוי משום רב קפרא, הדייט – סתם אדם הבא
 לברוע, דינו הוא כמו שאמרנו בברייתא, שכורע רק בתחילה וסוף
 של ברכת אבות ובהודאה, ולא בברכות אחרות.

תברותא כלפי שמיא מי איבא – וכי ניתן לנהוג כלפי הקדוש ברוך
 הוא כפי שנהוג אדם כלפי חבירו ולא להיזהר בכוונת התפילה, הרי
 אי לא בון דעתיה מעיקרא – אם אינו מכוון דעתו מתחילה בפעם
 הראשונה שקורא, מחינן ליה במרופתא דנפחא עד דמכוין דעתיה
 – יש להכותו בקורנס של נפחים עד שיכוון דעתו, כלומר, יש ללמדו
 לכוון, ואם יריגיל עצמו שלא לכוון מכים אותו עד שיכוון דעתו.

משנה

משנתנו ממשיכה לעסוק בדיני תפילה, ומבארת כמה דינים בענין
 טעות של שליח צבור. (האומר יברכך מוזים הרי זה דרבי מינות).
 העובר לפני התיבה כשליח צבור ומטעה בתפלתו ואינו יכול לשוב
 ולהתפלל כראוי, יעבור אחר לפני התיבה תחתיו – במקומו של
 הראשון. וכשמבקשים מהשני לעבור, אף שברך כלל יש לאדם
 לסרב פעם אחת כשמבקשים ממנו לעבור לפני התיבה, וכמבואר
 בגמרא בסמוך, לא יהא סרפן פאותה שעה, אלא יגש מיד להתפלל,
 משום שגנאי הוא שתופסק התפילה לזמן רב.

מבארת המשנה: אותו שליח צבור השני, מהיכן הוא מתחיל
 להתפלל לפני התיבה, מתחילת הברכה שטעה זה – הראשון. שאם
 דילג על ברכה, השני יחזור ויאמר את הברכה שדילג הראשון,
 וימשיך ממנה כסדר ברכות שמונה עשרה.

המשנה דנה בדין השליח צבור בברכת כהנים: העובר לפני התיבה,
 לא יענה אמן אחר הכהנים, כלומר לאחר כל פסוק בברכת כהנים,
 מפני הפרוף – כדי שלא תתבלבל דעתו ויטעה, ששליח צבור צריך
 להקריא לכהנים כדי תיבה ותיבה מברכת כהנים, ואם יענה אמן,
 יתבלבל ולא יוכל לכוין דעתו מהר ולהקריא להם את הברכה
 שלאחריה.

דין נוסף: ואם אין שם פהן אחר אלא הוא [השליח צבור], לא ישא
 את כפיו, משום שיש לחשוש שתתבלבל דעתו מאימת העבור ולא
 יוכל לחזור ולהמשיך את ברכת שים שלום. ואם הכתתו – ואם
 בטוח הוא, שהוא נושא את כפיו וחוזר לתפלתו כראוי, ולא תטרף
 דעתו מאימת העבור, רשאי הוא לישא את כפיו.

גמרא

מלשון המשנה י'לא היא באותה שעה', משמע שבפעמים
 אחרות יש לאדם לסרב לעבור לפני התיבה. ומבארת הגמרא דין זה:
 תנו רבנן בברייתא, העובר לפני התיבה, כשמבקשים ממנו זאת
 תחילה, צריך לקרב ולעשות עצמו כמי שאינו רוצה, שמראה עצמו
 כמי שאינו ראוי לכך. ואם אינו מקרב כלל, הרי הוא דומה לתבשיל
 שאין בו מלח, שהוא תפל מחמת חסרון המלח, וכמו כן, אדם זה
 חסר ממידת דרך ארץ הראויה לאדם. ואם מקרב יותר מדאי, גם
 כשמוסיפים ומבקשים ממנו כמה פעמים לעבור לפני התיבה, הרי
 הוא דומה לתבשיל שהקיתתו [שרפתו וקלקלתו] מלח, כלומר,
 כשם שרבינו מלח מקלקל את התבשיל, כך רבינו הסירוב אינו ראוי,
 שהרי זה דרך יהרא שאינו נענה למה שמבקשים ממנו עד שיפצירו
 בו. אלא כיצד הוא עושה כדי שיהיה סירובו כראוי, פעם ראשונה
 שמבקשים ממנו, יסרב, בפעם השנייה מהבהב – מזמין עצמו, כמו
 שנער ומתחזק לעמוד, ובשלישית פושט את רגליו – רץ ובא ויורד
 לפני התיבה.

הגמרא מביאה ברייתא נוספת בענין סירוב לעבור לפני התיבה: תנו
 רבנן בברייתא, שלשה דברים רובין [ריבויים] קשה ומיעוּמן יפה,
 ואלו הן, שאור לעיסה, ומלח לתבשיל, וסרבות.

הגמרא דנה בדין אדם שטעה בתפילת: אמר רב הונא, אדם שטעה
 בתפלתו באחת משלש הברכות הראשונות של שמונה עשרה, שהן
 ברכות של שבת, חוזר לראש – לתחילת התפילה. ואם טעה באחת
 משלש עשרה האמצעיות, שהן בקשת צרכיו של האדם, חוזר
 לברכת 'אתה חונן', שהיא הראשונה מהברכות האמצעיות. ואם
 טעה באחת משלש האחרונות, שהן ברכות של הודאה, חוזר
 לעבודה – לברכת 'רצה', שהיא הראשונה מהברכות האחרונות. ורב
 אסי אמר, האמצעיות אין להן סדר, ואם טעה ודלג אחת מהן ובא

59 המְתַפַּלֵּל וְיַעֲזֵב, סִימָן רַע הוּא לוֹ, מִשּׁוּם שֶׁנִּרְאָה שֶׁאֵין הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ
 60 הוּא חֶפֶץ בְּתַפִּילתוֹ. וְאִם שְׁלִיחַ צַבּוּר הוּא וְטַעַם בַּחזֶרֶת הַתַּפִּילָה,
 61 סִימָן רַע הוּא לְשׁוֹלְחָיו (לְצַבּוּר), מִפְּנֵי שֶׁשְׁלּוּחוֹ שָׁל אֲדָם בְּמִזְתוֹ,
 62 וְכִיּוֹן שֶׁשְׁלִיחִים טַעַם, הֲרִי זֶה כְּמִי שֶׁהֵם טַעַם.
 63 הַמְשַׁנָּה מִבִּיאָה מַעֲשֵׂה בַעֲנִין זֶה, שֶׁאִם הַתַּפִּילָה עוֹלָה כְּתִיקוּנָה, הֲרִי
 64 זֶה סִימָן שֶׁהַתַּפִּילָה רְצוּיָה לִפְנֵי ה', וְאִילוּ הִטְעוּת הִיא סִימָן שֶׁהַתַּפִּילָה
 65 אֵינָה רְצוּיָה: אֲמָרוּ עֲלָיו עַל רַבִּי חֲנִינָא בֶן הוֹסָא, שְׁהֵינָה מְתַפַּלֵּל עַל
 66 הַחוֹלִים שִׁיתִּרְפָּאוּ, וְלֵאחֶר תַּפִּילתוֹ עַל הַחוֹלִים הִיא אֲוִמָּר, חוֹלָה זֶה
 67 חַי (יְחִיָּה) וְחוֹלָה זֶה מֵת (יָמוּת). אֲמָרוּ לוֹ, מִנֵּינן אַתָּה יוֹדֵעַ הָאֵם
 68 הַחוֹלָה יְחִיָּה אוֹ יָמוּת. אָמַר לָהֶם רַבִּי חֲנִינָא בֶן הוֹסָא, אִם שְׁנוּרָה
 69 (סְדוּרָה) תִּפְלְתִי בְּפִי בְּמִרְצוּהָ וְאֵינִי כְּשֶׁל בְּלִשׁוֹנִי, וְתַחֲנִיתִי נֹבַעַת
 70 מִלְּבִי אֵל פִּי כֹל מִזֶּה שֶׁבְּרַצוֹנִי לְהֵאָרִיךְ בְּתַפִּילָה, יוֹדֵעַ אֲנִי שֶׁהוּא -
 71 שְׂאוֹתוֹ חוֹלָה מְקוּבָּל וְרַצוֹי לִפְנֵי ה' וְיְחִיָּה, וְאִם לֹא - וְאִם לֹא הִיטָה
 72 הַתַּפִּילָה שְׂגוּרָה בְּפִי, יוֹדֵעַ אֲנִי שֶׁהוּא מְטוּרָךְ וּמְבֹלָבֵל וְעוֹמֵד לְמוֹת,
 73 לְפִי שֶׁלֹּא הַתְּקַבְּלָה תַּפִּילתוֹ.

גמרא

74 הגמרא מבארת באיזו ברכה הטעות היא סימן רע. שואלת הגמרא:
 75 אֵיחִיָּא - על איזו ברכה מברכות תפילת שמונה עשרה אמרה
 76 המשנה שהטועה בתפילתו סימן רע הוא לו. משיבה הגמרא: אָמַר
 77 רַב תַּיִיא אָמַר רַב סַפְרָא מִשּׁוּם חֵד דְּבִי רַבִּי - בשם אחד מתלמידי
 78 רבי תודרשו של רבי, בְּאֲבֹת - בברכת מגן אברהם, שברכה זו היא
 79 תחילת התפילה, ואם טעה בה הרי זה רמו מאת ה' שאינו חפץ
 80 בתפילתו.

81 הגמרא מביאה דעה ששמועה זו נאמרה בענין אחר: אֵיכָּא דְמַתְנִי
 82 לְהָ אַבְרִיָּתָא - יש ששנו את דברי רבי רבי רבי על דין אחר ששינו
 83 בברייתא ולא על משנתנו, ששינו בברייתא, הַמְתַפַּלֵּל צָרִיךְ שִׁיבּוּיָן
 84 אֶת לְבוֹ לְפִירוּשׁ מִילוֹת הַתַּפִּילָה בְּכוּלָּן (בכל הברכות), וְאִם אֵינִי
 85 יָכוֹל לְכוּיָן בְּכוּלָּן, יְכוּיָן אֶת לְבוֹ לְכָל הַפְּחוֹת בְּבִרְכָה אַחַת. ועל דין
 86 זה אָמַר רַב תַּיִיא אָמַר רַב סַפְרָא מִשּׁוּם חֵד דְּבִי רַבִּי, בְּאֲבֹת -
 87 אותה ברכה שחייב לכוין בה, היא ברכת אבות.

88 שינו במשנה: אֲמָרוּ עֲלָיו עַל רַבִּי חֲנִינָא בֶן הוֹסָא וְכוּ' שִׁהִיָּה מְתַפַּלֵּל
 89 עַל הַחוֹלִים וְאוֹמֵר זֶה חַי וְזֶה מֵת, אֲמָרוּ לוֹ מִנֵּינן אַתָּה יוֹדֵעַ, אָמַר לָהֶם
 90 אִם שְׂגוּרָה תַּפְלְתִי בְּפִי יוֹדֵעַ אֲנִי שֶׁהוּא מְקוּבָּל וְאִם לֹא יוֹדֵעַ אֲנִי
 91 שְׂהוּא מְטוּרָךְ.

92 הגמרא מבארת את המקור לדברי רבי חנינא. מבררת הגמרא: מִנָּא
 93 הֲנִי מִיָּלִי - מה המקור לדברים אלו, שאם התפילה שגורה בפיו היא
 94 מתקבלת ואם היא אינה שגורה בפיו היא אינה מתקבלת. מבארת
 95 הגמרא: אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לױ, דְּאָמַר קְרָא - שנאמר בפסוק (ישעיה
 96 נא טו) 'בִּזְרָא נִיב שְׁפָתַיִם, שְׁלוֹם שְׁלוֹם לְרַחוּק וּלְקְרוֹב אָמַר ה',
 97 וְרַפְּאֵתוֹ', כלומר, כאשר ניב השפתיים שהוא התפילה שמוציא
 98 אדם בפיו, הוא בריא ושלם, הרי הוא מוטבח מאת ה' שיהיה שלום
 99 שלום לרחוק ולקרוב, ושהחולה יתרפא.

100 כיון שהובא הפסוק 'בזרא ניב שפתיים' וגו', הגמרא מביאה כמה
 101 דרשות בענין השכר לעתיד לבוא, ולגבי אחת מהן יובא ביאור פסוק
 102 זה: אָמַר רַבִּי תַיִיא כִּר אָבָא אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, כָּל הַנְּבִיאִים בּוּלְוָן
 103 שֶׁהִתְנַבְּאוּ לְיִשְׂרָאֵל טוֹבוֹת וְנַחֲמוֹת, לֹא נִתְנַבְּאוּ אֱלֹא לְמִשְׁיָא בְּתוֹ
 104 לְתַלְמִיד חֶבֶם, וְלַעֲזוּשָׁה פְּרַקְמִטָּא לְתַלְמִיד חֶבֶם - מתעסק ועושה
 105 מסחר בממון תלמידי חכמים כדי שיגיע להם שכר, ועל ידי כך הם
 106 ידעו פנויים לעסוק בתורה, וְלְמַהֲנֵה תַלְמִיד חֶבֶם מְנַכְסִי, שֶׁכֵּל אֵלוֹ
 107 יזכו לנביאות הטובות שנבאו כל הנביאים. ואף שלא עסקו בעצמם
 108 בתורה, מכל מקום, כיון שהתדבקו בתלמידי חכמים ועשו להם
 109 הנאה, יזכו לרוב טובה. אָבָל תַלְמִידֵי חֶבֶם עֲצָמָן שֶׁעֲסָקוּ בְּתוֹרָה,
 110 עליהם נאמר (ישעיה טו ד) 'עֵינֵי לֹא רָאִתָּה אֱלֹהִים וּזְלַתְךָ יַעֲשֶׂה
 111 לְמַחְבֵּה לוֹ', כלומר, הטובות שיבואו להם לא נראו לשום נביא לרוב
 112 מעלתם, מלבד להקדוש ברוך הוא.

113 דרשה נוספת: וְאָמַר רַבִּי תַיִיא כִּר אָבָא אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, כָּל
 114 הַנְּבִיאִים בּוּלְוָן, לֹא נִתְנַבְּאוּ אֱלֹא אֶת הַטּוֹבוֹת שִׁהִיוּ לְיָמוֹת הַמְּשִׁיחִי
 115 בְּלִבָּר, אָבָל הַטּוֹבוֹת שֶׁלְעוֹלָם הֵבֵא, נֹאמַר בָּהֶם (שם) 'עֵינֵי לֹא רָאִתָּה
 116 הַמֶּשֶׁךְ בַּעֲמוּד קָלָה

1 בְּהֵן גְּדוּל בְּתַפִּילתוֹ, כּוֹרַע כְּסוּף כָּל בְּרַכָּה וּבְרַכָּה, שִׁמְפִּנִי שִׁמְעֵלְתוֹ
 2 גְּדוּלָה יוֹתֵר צָרִיךְ הַכְנַעָה גְּדוּלָה יוֹתֵר. וְהַמְלִיךְ שֶׁגְּדוּל מִכֵּהן גְּדוּל
 3 וְצָרִיךְ לְהַכְנִיעַ עַצְמוֹ יוֹתֵר, כּוֹרַע בְּתַחֲלַת כָּל בְּרַכָּה וּבְרַכָּה וְכֵן בְּסוּף
 4 כָּל בְּרַכָּה וּבְרַכָּה.

5 הַגְּמָרָא מְבִיאָה שִׁטָּה אַחֶרֶת בְּבִיאור דְּבַר הַבְּרִייתָא: אָמַר רַבִּי יִצְחָק
 6 בְּרַ נַחְמֵנִי, לְדִידִי מִפְּרָשָׁא לִי מִיָּנִיָּה דְּרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לױ - שִׁמְעֵנִי
 7 פִּירוּשָׁה שֶׁל בְּרִייתָא זֶה שֶׁל שְׁחִיבָה בְּשֵׁם רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לױ בְּאוֹפֵן אַחֵר,
 8 שֶׁהָיִיתָ כּוֹרַע בְּאֲבוֹת וּמוֹדִים תַּחֲלִילָה וְסוּף, כְּמוֹ שֶׁאֲמָרְנוּ בְּבִרְייתָא
 9 לְעֵיל (ע"ע). בְּהֵן גְּדוּל שִׁמְעֵלְתוֹ גְּדוּלָה יוֹתֵר, כּוֹרַע בְּתַחֲלַת וּבְסוּף כָּל
 10 בְּרַכָּה וּבְרַכָּה. וְהַמְלִיךְ, בְּיָוֵן שֶׁכָּרַע בְּתַחֲלִיל הַתַּפִּילָה, שׁוּב אֵינִי זֹקֵף
 11 עַד שִׁיגְמוֹר אֶת תַּפִּילתוֹ. שְׁנַאֲמַר לְגַבִּי תַפִּילת שִׁמְעָה בְּחִנּוּכָה בֵּית
 12 הַמִּקְדָּשׁ (מִלְּבַס א' ח נד), וְיָהִי כְּכֹלֹת שְׁלֵמָה לְהַתַּפַּלֵּל וְגו' קָם מִלְּפָנֵי
 13 מִזְבֵּחַ ה' מְכַרְּעַת עַל בְּרַכּוֹי וְכַפּוֹי פְּרִשׁוֹת הַשָּׁמַיִם. הֲרִי שֶׁהַמֶּלֶךְ קָם
 14 מְכַרְּעֵתוֹ רַק לְאַחַר סוּיָם תַּפִּילתוֹ.

15 הַגְּמָרָא מְפַרְשֵׁת אֶת הַהִבְדְּלִים בֵּין סוּגֵי הַכְּרִיעוֹת וְהַהִשְׁתַּחֲוּיוֹת: הֲנִנוּ
 16 רַבְּנָן בְּבִרְייתָא, לְשׁוֹן קִיּוּדָה הָאֲמוּר כְּכֹל מְקוּם, הֵינֵנו שִׁמְשַׁתְּחוּהוּ עַל
 17 אַפָּיִם - עַל הַפָּנִים, כְּלוֹמוֹר, שֶׁרַק פָּנֵינוּ נּוֹגַעוֹת בָּאָרֶץ, שִׁמְכּוּפָה אֶת גּוּפֵנוּ
 18 וְנִשְׁעַן עַל יָדָיו עַד שִׁיגִיעוּ הַפָּנִים לָאָרֶץ, שְׁנַאֲמַר אַחֵר שְׂדוּד אָמַר לְבַת
 19 שֶׁבַע שִׁיקִים אֶת הַבְּטַחְתּוֹ הַהַמְלִיךְ אֶת שְׁלֵמָה (שם א א), וְיִתְקַדַּ בַּת
 20 שְׁבַע אַפָּיִם אֶרֶץ וְתִשְׁתַּחֲוֶה לְמִלְכָּךְ, וְגו'. הֲרִי שֶׁלְשׁוֹן קִיּוּדָה נֹאמְרָה
 21 כְּשֶׁהַפָּנִים בָּאָרֶץ. וְלְשׁוֹן פְּרִיעָה הָאֲמוּר כְּכֹל מְקוּם, הֵינֵנו שְׂכּוֹרַע עַל
 22 הַבְּרָכִים עַד שֶׁנּוֹגְעִים בָּאָרֶץ, שְׁנַאֲמַר לְגַבִּי תַפִּילת שִׁמְעָה בְּחִנּוּכָה
 23 בֵּית הַמִּקְדָּשׁ (שם ח נד), 'מְכַרְּעַת עַל בְּרַכּוֹי', וְלְשׁוֹן הַשְׁתַּחֲוּיָה הָאֲמוּר
 24 כְּכֹל מְקוּם, זֶה שְׁשׁוּט יָדַיִם וְרַגְלַיִם, כְּשִׁמְשַׁתַּח כְּכֹל גּוּפוֹ עַל הָאָרֶץ,
 25 שְׁנַאֲמַר לְגַבִּי חֲלוּם יוֹסֵף שֶׁהִשְׁמַשׁ וְהִזִּירָה וְאֶחָד עֶשֶׂר כּוֹכָבִים
 26 מִשְׁתַּחֲוִים לוֹ, שֶׁאֲמַר לוֹ יַעֲקֹב אֲבִיו (בְּרַאשִׁית לו א), 'הִבָּא נָבֵא אֲנִי וְאֲמַרְךָ
 27 וְאֲחִירְךָ לְהִשְׁתַּחֲוֹת לְךָ אֶרְצָה', וְלְשׁוֹן 'אַרְצָה' מִשְׁמַע שִׁמְשַׁתַּח עַל
 28 הָאָרֶץ.

29 אָמַר רַב תַיִיא בְּרִיָּה (בְּנֵן) דְּרַב הוֹנָא, חוֹינָא לְהוּי לְאֲבִי וְרַבָּא
 30 דְּמַצְלוּ אֲצִלוּי - רֵאיתָ אֶת אֲבִי וְרַבָּא שֶׁשְׁנוּפְלִים עַל פְּנֵיהֶם
 31 בְּנִפְלַת אַפָּיִם, אֵינֵם פּוֹרְשִׁים יְדֵיהֶם וְרַגְלֵיהֶם אֵלָּא נוֹטִים עַל צִידֵם.
 32 הַגְּמָרָא דְנָה בַעֲנִין כְּרִיעָה בְּהוֹדָא. מְקַשָּׁה הַגְּמָרָא: תַּנִּי קְרָא -
 33 בְּרִייתָא אַחַת, הַכּוֹרַע בְּהוֹדָא הֲרִי זֶה מְשׁוּבָה. וְתַנִּי אֲיָדָךְ -
 34 בְּרִייתָא אַחֶרֶת, הַכּוֹרַע בְּהוֹדָא הֲרִי זֶה מְגוּנָה, וְנִמְצֵא הַבְּרִייתוֹת
 35 סוֹתְרוֹת זֶה אֶת זֶה. מִתְרַצַּת הַגְּמָרָא: לֹא קְשִׁיָּא, הָא בְּתַחֲלִילָה וְהָא
 36 לְכַפּוּף - זֶה בְּתַחֲלִיל הַבְּרַכָּה זֶה בְּסוּפָה, כְּלוֹמוֹר, הַכּוֹרַע בְּתַחֲלִיל
 37 בְּרַכַּת הוֹדָא הוּא מְשׁוּבָה, וְאִילוּ הַכּוֹרַע בְּסוּפָה הוּא מְגוּנָה.

38 הַגְּמָרָא מְבִיאָה מַעֲשֵׂה בַעֲנִין הַכְּרִיעָה בְּהוֹדָא וְדָנָה בּוֹ: רַבָּא בְּרַע
 39 בְּתַפִּילתוֹ בְּהוֹדָא תַחֲלָה וְסוּף. אָמַר רַבִּי לִיָּה רַבְּנָן - שֶׁאֵלּוֹ אוֹתוֹ
 40 חַכְמִים, אֲמַאי קָא עֲבִיד מַר הֲכִי - מִדּוּעַ אַתָּה עוֹשֶׂה כֵן. אָמַר לָהּ,
 41 חוֹינָא לְרַב נַחְמֵן דְּכַרְבִּי - רֵאיתָ אֶת רַב נַחְמֵן שְׂכַרַע בְּתַחֲלִיל וּבְסוּף
 42 הַבְּרַכָּה, וְכֵן חוֹינָא לִיָּה לְרַב שֶׁשֶׁת דְּקָא עֲבַד הֲכִי - שֶׁעֲשֶׂה כֵן, וְלִכְךָ
 43 אַף אֲנִי עוֹשֶׂה כְּמוֹתֶם.

44 מְקַשָּׁה הַגְּמָרָא: כִּיצַד רַבָּא וְרַבּוּתוֹ כְּרַעוּ תַחֲלִילָה וְסוּף, וְהִתְנַיִן
 45 בְּרִייתָא, הַכּוֹרַע בְּהוֹדָא הֲרִי זֶה מְגוּנָה. מִתְרַצַּת הַגְּמָרָא: הֵיחִיא -
 46 בְּרִייתָא זֶה, עוֹסֵקֵת בְּהוֹדָא שְׁבַחֲלָל - בְּאִמְרֵת 'הוֹדוּ לָה' כִּי טוֹב כִּי
 47 לְעוֹלָם חֲסִדוֹ (תְּהִלָּם ק"ח א) שְׁבַחֲלָל, שְׂכִיּוֹן שֶׁלֹּא תִקְנוּ בַּה כְּרִיעָה,
 48 הַכּוֹרַע בַּה הֲרִי הוּא מְגוּנָה.

49 מְקַשָּׁה הַגְּמָרָא: וְהִתְנַיִן בְּרִייתָא אַחֶרֶת, הַכּוֹרַע בְּהוֹדָא וּבְהוֹדָא
 50 שֶׁל חֲלָל הֲרִי זֶה מְגוּנָה, וּבְרִייתָא זֶה אִי אֲפִשֵׁר לְפָרֵשׁ שֶׁהוֹדָא
 51 הָאֲמוּרָה תַחֲלִילָה הִיא הַהוֹדָא שְׁבַחֲלָל, וּמְכֹל מְקוּם שִׁנֵּינוּ שֶׁהַכּוֹרַע
 52 הֲרִי זֶה מְגוּנָה. מִתְרַצַּת הַגְּמָרָא: כִּי תַנָּא הֵיחִיא - מִזֶּה שִׁנֵּינוּ
 53 בְּרִייתָא הַשְּׁנִיָּה שֶׁהַכּוֹרַע בְּהוֹדָא מְגוּנָה, הֵינֵנו בְּהוֹדָא דְּכַרְבִּי
 54 הַמְּזוּן - בְּבִרְכַת 'נֹדַה לך' בְּבִרְכַת הַמְּזוּן, כִּיּוֹן שֶׁלֹּא תִקְנוּ בַּה כְּרִיעָה.
 55 אֲבֵל הַכּוֹרַע בְּהוֹדָא שֶׁבְּתַפִּילָה הוּא מְשׁוּבָה, וְלִכְךָ רַבָּא וְרַבּוּתוֹ
 56 כְּרַעוּ בְּתַחֲלִילָה וּבְסוּף.

משנה

57 משנתנו ממשיכה לעסוק בענין טעות בתפילה. אומרת המשנה:
 58

השלחים, וכי נביא אתה שיודע אתה שחלצתו חמה. אמר להן, לא נביא אנכי ולא פן נביא אנכי, אלא כך מקובלני - כך קיבלתי מרבתי, אם שגורה (סדרה) תפילתי בפי ואיני טועה בה, יודע אני שהוא (החולה) מקובל לפני הקדוש ברוך הוא ויתרפא, ואם לאו - ואם אין תפילתי סודרה בפי אלא אני נתקל וטועה בה, יודע אני שהוא (החולה) מפורץ ומבולבל ועומד למות, לפי שלא התקבלה תפילתי. ישבו השלוחים וכתבו מעשה זה, וכווננו את אותה השעה בה סיים רבי חנינא בן דוסא את תפילתו וכתבוה, וכתבוהו אצל רבן גמליאל וספרו לו את דברי רבי חנינא בן דוסא ואת השעה שסיים תפילתו, אמר להן רבן גמליאל, העבודה - נשבע אני, לא הפרתם ולא הותרתם שעה בזמן שכתבתם, אלא אכן כך היה מעשה, שבאותה שעה שאמרתם שסיים רבי חנינא בן דוסא את תפילתו, חלצתו חמה - יצא חום החולי מגופו של בני, ושאל לנו (וביקש מאיתנו) מים לשתות.

מעשה נוסף: ושוב מעשה ברבי חנינא בן דוסא שהלך ללמוד תורה אצל רבן יוחנן בן זכאי, וחלה בנו של רבן יוחנן בן זכאי. אמר לו רבי יוחנן בן זכאי לרבי חנינא בן דוסא, חנינא בני, בקש עליו רחמים ויחיה. הניח רבי חנינא את ראשו בין ברכיו ובקש עליו רחמים, ויהיה הבן. אמר רבי יוחנן בן זכאי, אלמלי הפיח - אף אם היה זורק בן זכאי את ראשו בין ברכיו כל היום כולו והיה מתפלל על בנו, לא היו משגיחים (ונותנים לב) עליו מן השמים לקבל את תפילתו, כמו שהשגחו וקיבלו את תפילת רבי חנינא בן דוסא. אמרה לו אשתו של רבי יוחנן בן זכאי, וכי חנינא תלמידך גדול מך, שהוא נענה בתפילתו ואתה לא היית נענה. אמר לה רבי יוחנן בן זכאי, לאו - אין הוא גדול ממני, אלא הוא דומה בעבר לפני המלך, שהוא בן בית ונכנס ויוצא בלא רשות, ולכך הוא נענה בכל שעה שמתפלל, ואני דומה בשר לפני המלך, שאינו רגיל לבא לפני המלך וצריך רשות להכנס אליו, ולכך לא תמיד מתקבלת תפילתי.

הגמרא מביאה דברים המועילים לכוונת הלב בתפילה: ואמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן, אל תפיל אלא בבית שיש שם חלונות, שגמאר לגבי תפילת דניאל (דניאל ו' א') וכוון פתיחו ליה בעלייתה (לקבל) [נגד] ירושלים וזמנין תלתה ביומא הוא בריך על ברכויה ומצלא ומודא קדם אלהי וגו', כלומר, חלונות היו פתוחים בעליית הבית של דניאל, מכיונים כנגד ירושלים, ושלוש פעמים ביום היה כורע שם על ברכיו ומתפלל ומודה לאלוהיו. הרי שיש להתפלל בבית שיש בו חלונות, כיון שבכך הוא מכיון יותר בתפילה, על ידי שמסתכל כלפי השמים ולבו נכנע.

דין נוסף בענין זה: אמר רב כהנא, חציף עלי מאן דמצלי בכקתא - חצוף בעיני מי שמתפלל בבקעה, שהוא מקום פתוח ללא מחיצות, כיון שהמתפלל במקום סגור וצנוע שורה עליו אימת המלך ולבו נשבר בתפילתו, וזה שמתפלל במקום פתוח יש בו חוצפה ועזות, שאין עליו אימת מלך ואין לבו נשבר בתפילתו.

אגב המאמר הקודם של רב כהנא, מביאה הגמרא מאמר נוסף הדומה לו: ואמר רב כהנא, חציף עלי מאן דמפרש חטאיה - מי שמפרש לרבים את חטאיו, שגמאר (תהלים לב א') אשרי נשוי פשע כסוי חטאה, כלומר, משובח זה שנמחלים לו פשעיו על ידי שמכסה את חטאיו שלא יתגלו ברבים. וטעם הדבר הוא, שהמסתיר את חטאיו נראה שמתבייש בהם, אולם המפרסם את חטאיו נראה שמתבייש בהם.

הדרן עלך אין עומדין

אלהים וזלתך'. מוסיפה הגמרא: ושמעוה זו של רבי יוחנן פליגא דשמואל - חולקת על שמואל, דאמר שמואל, אין הבדל בין העולם הזה לימות המשיח, אלא שעבוד מלכות בלבד, שבעולם הזה יש עלינו שעבוד מלכויות ובימות המשיח יפסק השיעבוד, שגמאר במצות צדקה (דברים טו א') 'כי לא יחדל אביון מקרב הארץ', הרי שלעולם יהיו עניים ועשירים, ואף בימות המשיח שהם בעולם הזה. ואילו לדעת רבי יוחנן שהנביאים התנבאו על ימות המשיח, הלא התנבא זכריה (זכריה יד ב') 'לא יהיה כעני עוד בבית ה' צבאות ביום ההוא, כלומר, שלא יהיו עניים לעתיד לבוא, ושלא כשמואל הסובר שאין הבדל בענין זה בין העולם הזה לימות המשיח.

דרשה נוספת: ואמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן, כל הנביאים כולן, לא נתנבאו אלא לבעלי תשובה - לאותם שחטאו וחזרו בתשובה, אבל צדיקים גמורים שהיו בצדקתם מתחילה, עליהם נאמר (ישעיהו א טו) 'עין לא ראתה אלהים וזלתך'.

מוסיפה הגמרא: ושמעוה זו של רבי יוחנן, פליגא דרבי אבהו, דאמר רבי אבהו, מקום (הדרגה הרחנית) שבעלי תשובה עומדין בו, אפילו צדיקים גמורים אינם עומדין בו, שגמאר (שם נט טו) 'שלוש שלום לרחוק ולקרוב אמר ה' ורפאתיו, ובפסוק זה נאמרה אמירת שלום לרחוק וקרוב (במתחילה), והיינו למי שהיה רחוק והתקרב שהוא בעל תשובה, וחדר - ורק לאחר מכן נאמר שלום לקרוב מתחילתו שהוא צדיק גמור. ומכך שהקדים הכתוב שלום לבעל תשובה, משמע שמעלתו גדולה מצדיק גמור, ושלא כדברי רבי יוחנן שמעלת צדיקים גמורים גדולה מבעלי תשובה. ורבי יוחנן הסובר שמעלת צדיקים גמורים גדולה מבעלי תשובה, אמר להן בביאור הפסוק שהקדים רחוק לקרוב, מאי - מה הכוונה 'רחוק' שבפסוק, שהיה רחוק מדבר עבירה מעיקרא (מתחילה), ומעולם לא התקרב לזה, והיינו צדיק גמור. ומאי 'קרוב' שנאמר בפסוק, שהיה קרוב לדבר עבירה בתחילה ונתרחק ממנו השתא (עכשיו), והיינו בעל תשובה. הרי שלביאר זה הקדים הפסוק צדיק לבעל תשובה, כיון שמעלתו גדולה יותר.

הגמרא חזרת לבאר את לשון הפסוק 'עין לא ראתה' שהוא לנעיל. שואלת הגמרא: מאי - מה היא טובה זו שנאמר עליה 'עין לא ראתה'. משיבה הגמרא: אמר רבי יהושע בן לוי, זה יין המשומר בענביו משישת ימי בראשית. ורבי שמואל בר נחמני אמר, זה עין (שם מקום) שלא שלטה בו עין כל ברירה. ומבאר רבי שמואל בר נחמני את דבריו, שגמאר תאמר, אם לא ראתה עין כל ברירה את העדן, אדם הראשון שנאמר בו (בראשית ב ח) ויטע ה' אלהים גן בעדן מקדם, וישם שם את האדם אשר יצר, היכן היה, שלא ראה את העדן. אין זו קושיא, לפי שהוא היה בן, ולא בעדן. ושגמאר תאמר הוא גן הוא עדן - שגן ויעדן הם שני שמות לאותו מקום, ואם כן לא ניתן לומר על עדן 'עין לא ראתה' תלמוד לומר (בראשית ב ט) וינהר יוצא מעדן להשקות את הגן, הרי שמבואר בפסוק שגן הוא מקום לחוד ועדן הוא מקום לחוד, והנהר היה יוצא מעדן ומשקה את הגן שאינו חלק מעדן. ואדם הראשון אכן היה בגן, אולם הוא לא ראה את עדן.

הגמרא חזרת לתפילת רבי חנינא בן דוסא, ומביאה שני מעשים בענין זה: תנו רבנן בברייתא, מעשה שקלה בנו של רבן גמליאל, שגר (שלח) רבן גמליאל שני תלמידי חכמים אצל רבי חנינא בן דוסא, כדי לומר לו לבקש עליו רחמים שיתרפא מחוליו. כיון שראה אותם רבי חנינא בן דוסא שהם באים, עלה לעלייה, ובקש עליו רחמים שיתרפא. בירידתו של רבי חנינא בן דוסא מהעליה, אמר להם רבי חנינא בן דוסא, לכו חזרה לבית רבן גמליאל, משום שכבר חלצתו חמה - יצא חום החולי מגופו של החולה. אמרו לו